

УДК 342.45

DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2022.2.7>**Л. С. Шачковська**

кандидат політичних наук, професор,
завідувач кафедри соціальних і правових дисциплін
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

В. О. Цимбал

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри соціальних і правових дисциплін
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

У статті проаналізовано конституціоналізм як політико правову систему, а також проблеми становлення українського конституціоналізму на сучасному етапі розвитку держави.

Встановлено, що український конституціоналізм на сучасному етапі характеризується частковим запозиченням ідеалів ліберального конституціоналізму, рецепцією його основних тез, зокрема: обмеження державної влади та максимально можлива в організованому соціумі свобода людини, яка є найвищою цінністю і, як наслідок, має широкі права і свободи, що гарантуються, забезпечуються і охороняються публічно-владними структурами.

Світова спільнота має досить багатий досвід формування системи конституціоналізму. В свою чергу, історія українського конституціоналізму має глибоке історичне коріння та протяжність у часі. Український конституціоналізм має й власні особливості. Найголовніші з них – демократизм, повага до суспільних та особистих прав та свобод. Ці засади формувалися протягом століть у відповідності до національного характеру українців, способу життя, цінностей і суспільних відносин.

Обґрунтовано необхідність глибокого усвідомлення й поваги до людини і громадянина, свободи творчості й свободи приватної ініціативи, розуміння індивідуалізму як передумови необхідної варіативності в накопиченні й витрачанні ресурсів. За умов такого ставлення до реалій Україна може сподіватися на прискорення й ефективне спрощення основних державотворчих процесів.

Стратегічним напрямком формування сучасного конституціоналізму є реалізація Конституції як Основного Закону шляхом дотримання, використання та виконання конституційних норм. На якість реалізації конституційних норм впливають політичні, соціально-економічні, нормативні чинники, рівень правової культури населення та посадових осіб держави, історичні умови розвитку суспільства та інші об'єктивні і суб'єктивні обставини. За допомогою громадянського суспільства держава повинна забезпечити такі умови, які б сприяли формуванню сучасного європейського конституціоналізму в Україні.

Водночас багатовекторність думок науковців щодо питання розвитку конституціоналізму в Україні засвідчує необхідність розвідок у такому напрямі, зокрема вимагає глибокого усвідомлення й поваги до людини і громадянина, свободи творчості й свободи приватної ініціативи, розуміння індивідуалізму як передумови необхідної варіативності в накопиченні й витрачанні ресурсів.

Ключові слова: конституціоналізм, політико-правова система, Конституція, демократичне суспільство, конституційне законодавство.

Постановка проблеми. Перебудова сучасної конституційної дійсності в Україні виводить на передній план проблематику вітчизняного конституціоналізму як

рушійну силу сучасного конституційного права, основної парадигми конституційної практики, критерію конституційності діяльності суб'єктів права.

Враховуючи те, що в сучасних умовах становлення України як демократичної, соціальної, правової держави зростає значення цієї галузі права, а також науки конституційного права, яка у свою чергу також розвивається, збагачуючись новими категоріями, одним з центральних понять у категоріальному апараті сучасної науки конституційного права є «конституціоналізм» [1].

Світова спільнота має досить багатий досвід формування системи конституціоналізму. В свою чергу, історія українського конституціоналізму має глибоке історичне коріння та протяжність у часі. Український конституціоналізм має й власні особливості. Найголовніші з них – демократизм, повага до суспільних та особистих прав та свобод. Ці засади формувалися протягом століть у відповідності до національного характеру українців, способу життя, цінностей і суспільних відносин.

Однак як не дивно, доктрина і практика конституціоналізму в сучасній вітчизняній науці конституційного права стали предметом дослідження порівняно нещодавно. Тоді як у зарубіжній юридичній літературі цей феномен досліджується активно при певному варіюванні його характеристик, відтак належить якнайшвидше виправляти ситуацію, адже конституційне право є первинною, фундаментальною галуззю права, відіграє системоутворюючу роль в правовій системі України, тому від системності конституційного законодавства безпосередньо залежить якість всіх інших галузей законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми розвитку конституціоналізму в Україні розглядаються у працях Козаченка А. [2, 3], Федоренко В. [4], Крусян А. [5, 6, 7], Шаповала В. [8], Терлюка І. [9], Андрусика Т. [10]. Водночас багатовекторність думок науковців щодо питання розвитку конституціоналізму в Україні засвідчує необхідність розвідок у такому напрямі, зокрема вимагає глибокого усвідомлення й поваги до людини і громадянина, свободи творчості й свободи приватної ініціативи, розуміння індивідуалізму як передумови необхідної варіативності в накопиченні й витрачанні ресурсів.

Мета статті – на основі аналізу загальнотеоретичних та галузевих досліджень проаналізувати конституціоналізм як політико-правову систему, а також проблеми становлення українського конституціоналізму на сучасному етапі розвитку держави.

Виклад основного матеріалу. Переважна більшість фахівців у галузі конституційного права України наголошують, що прийняття Конституції України 1996 р. лише поклато початок етапу формування сучасного конституціоналізму. Однак, покладення цього початку аж ніяк не можна назвати легким процесом.

Так, у червні 1991 р. концепцію нової Конституції було затверджено, і розпочалася робота над її проектом. Укладачі вивчали й використовували конституціоналістику багатьох держав, міжнародні джерела, історичний досвід самої України. У проекті закріплювалися положення, що містилися в Загальній декларації прав людини, пактах ООН про економічні, соціальні і культурні права, Європейській конвенції з прав людини тощо. Ці норми не викликали жодних дискусій на всіх етапах конституційного марафону та увійшли в остаточний текст Конституції.

Проблеми почали виникати через суперечливі позиції Президента України Леоніда Кравчука і Верховної Ради щодо поділу влади. Більшість депутатів вимагала зберегти положення чинної Конституції 1978 р. і відкидала норми про посилення виконавчої влади. Полеміка відбувалася в основному між прихильниками і противниками збереження радянської системи. Розходилися й погляди на форму правління в Україні – президентська чи парламентська республіка [11].

Враховуючи це, у 1993 році конституційний процес зайшов у глухий кут. Чинною залишалася Конституція УРСР 1978 р., до якої було внесено понад дві сотні змін та доповнень.

Наступний етап стартував після виборів Президента та оновлення складу Верховної Ради. У вересні 1994 р. створюється нова конституційна комісія за принципом представництва двох гілок влади. Співголовами комісії були затверджені Президент України Леонід Кучма і Голова Вер-

ховної Ради Олександр Мороз. Однак, протидія цих суб'єктів законодавчого процесу не дозволила виправити ситуацію.

Ситуацію погіршував конституційний конфлікт між Верховною Радою України та Верховною Радою Автономної Республіки Крим. Особливо гострим стало «кримське питання» в 1994 році. Тоді була відновлена сила Конституції Криму 1992 року, прийнята на наступний день після проголошення незалежності Республіки Крим, указами Президента Криму припинялася діяльність Верховної Ради Криму, місцевих рад. Президія Верховної Ради України прямо назвала в своїй «Заяві про ситуацію в Криму» зазначені події «конфліктом» і кваліфікував дії «президента Криму» як спробу узурпації влади.

З рештою, у червні 1995 р. політичну кризу припинила Конституційна угода (або – Конституційний договір). Угода була укладена строком на один рік між Леонідом Кучмою і Олександром Морозом відповідно, вона тимчасово призупиняла дію низки норм Конституції 1978 р., які їй суперечили. Обумовлювалося, що впродовж річного терміну гілки влади (перш за все в особі Л. Кучми та О. Мороза) дійдуть згоди у конституційному питанні. На умовний річний період обмежувалися повноваження ВР і місцевих рад, розширювалися нормотворчі та адміністративні функції виконавчої влади.

Це був рішучий крок, що дозволив, хоча й в такий нестандартний спосіб, зберегти керованість, започаткувати цілісність державної політики на основі принципу поділу влади, стимулювати, власне, конституційний процес.

Конституційна комісія передала проект Конституції на розгляд парламенту разом із зауваженнями своїх членів у лютому 1995 року. Після чого відбулися три офіційні читання. Знову таки, найбільшу полеміку серед депутатів викликали норми про розмежування повноважень між гілками влади, проблема власності, державні символи, статус російської мови і статус Республіки Крим.

Відповідно, не знаходячи спільних рішень, вкотре конституційний процес було заблоковано. Однак, політичні діячі України спромоглися знайти вихід із цієї

ситуації. У ВР утворилась неофіційна депутатська узгоджувальна комісія, яку очолив народний депутат Михайло Сирота. На початку травня 1996 р. вона була затверджена Верховною Радою як тимчасова спеціальна депутатська комісія. Докладаючи титанічних зусиль, Комісія узгоджувала бачення різних партій, фракцій, течій у кожній спірній статті Конституції. У ніч проти 28 червня, після тривалих дебатів, Основний Закон нашої держави був ухвалений Верховною Радою України. Самі ці події багато в чому сприяли вивченню поняття конфліктності в конституційно-правових відносинах, проблем конфронтаційних відносин публічно-владних структур.

Для України Конституція від 28 червня 1996р. стала символом консолідації українського народу в розбудові країни як суверенної й незалежної, демократичної, соціальної, правової держави, попри те що прийняття Основного Закону в Україні відбулося найпізніше з усіх пострадянських конституцій після розпаду колишнього СРСР. При цьому Конституція України є найголовнішою категорією національного конституційного права, його ядром, і всі результати змін національного державотворення та правотворення в Україні, включно з революціями 2004 і 2014, років, отримували своє відображення в Основному Законі [4].

Однак, нажаль навіть у майбутньому, після прийняття Конституції, спостерігаємо невтішну картину – зміст усіх зареєстрованих у Верховній Раді України проектів змін до Конституції України, в основному, зводиться до питання про розподіл – перерозподіл владних повноважень, компетенції між гілками влади, Президентом, прокуратурою і пов'язаним з цим порядком формування (вибори, призначення) конституційних органів державної влади України. Рефлексією на цю ситуацію стала зафіксована Інститутом політики громадська думка про необхідність зменшити повноваження Президента, Верховної Ради, Уряду.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що Конституція України є результатом і водночас визначальним складником національного конституціоналізму, під яким

слід розуміти упорядковану сукупність (систему) історично сформованих ідеологічно-правових світоглядних поглядів на способи й методи ефективного регулювання конституційних правовідносин, об'єктивно сформовану систему конституційного права, систему конституційного законодавства, стрижнем якої виступає Основний Закон, систему конституційно-правової науки й освіти, а також установлену конституційну правотворчу та правозастосовну практику. При цьому дихотомічний взаємозв'язок Конституції України й конституціоналізму є не лише закономірним, а й бажаним для розвитку конституційної правової держави [4].

Український конституціоналізм на сучасному етапі характеризується частковим запозиченням ідеалів ліберального конституціоналізму, рецепцією його основних тез, зокрема: обмеження державної влади та максимально можлива в організованому соціумі свобода людини, яка є найвищою цінністю і, як наслідок, має широкі права і свободи, що гарантуються, забезпечуються і охороняються публічно-владними структурами [5].

Серед обов'язкових соціально-правових передумов конституціоналізму пріоритетне значення має визнання і забезпечення прав і свобод людини і громадянина – умова, ймовірно, головна, без якої неможливий сучасний конституціоналізм. Саме тому в умовах формування українського конституціоналізму головна увага має бути приділена не характеристикам ідеології лібералізму, а особливостями впровадження змісту ліберальних ідей в процеси правового та державного будівництва в Україні, подолання сталої незадовільної правозахисної ситуації, що визнається у вітчизняній політичній та юридичній літературі, порушень елементарних громадянських прав, явно недостатньою політичною волею української державної влади до рішучих дій в сфері захисту прав людини, і особливо відсутності ефективних механізмів охорони і захисту прав і свобод людини і громадянина навіть на сучасному етапі.

Конституціоналізм у сучасний період знаменує динаміку до демократичного суспільства, в якому забезпечується реалізація та захист закріплених у Конституції і конституційному законодавстві принципів конституціоналізму: верховенства права; верховенства Конституції і (правових) законів; пріоритету прав людини; конституційної законності та конституційного демократизму.

Що стосується процесів обмеження влади в умовах дії принципу поділу влади (тобто єдності, поділу та субсидіарності влади), то тут, нажаль ще й досі переважає боротьба за розподіл влади із загостренням протистоянням між виконавчою і законодавчою гілками влади, деструктивними діями опозиційних сил. Внаслідок чого інституціональні складові системи конституціоналізму (державна і публічно-самоврядна влада) функціонують у режимі їх обмеження (самообмеження). Носієм обмеження влади держави є Конституція, яка повинна встановлювати юридичні рубежі втручання держави у сферу політичної, економічної і соціальної свободи індивіда. Саме тому як не дивно, мають бути також механізми захисту самої Конституції від посягань з боку влади [12].

Світовий конституційний досвід представляє велику палітру пошуку правових інститутів захисту Конституції, які найчастіше отримують загальне найменування конституційного контролю (нагляду). Пошук і визначення шляхів, методів, засобів захисту Конституції особливо важливі для країн, що орієнтуються на створення демократичної правової держави з безумовним визнанням верховенства права та найвищої юридичної сили Конституції.

Враховуючи це, нормативна основа конституціоналізму потребує модернізації системи конституційного законодавства. Передусім, необхідне введення інституту конституційних законів (внесення відповідних змін до Конституції України, інших нормативно-правових актів та прийняття Закону України «Про конституційні закони України»); систематизація конституційного законодавства; формування перспективної програми розвитку конституційного законодавства; усунення конституційно-правових колізій та прогалин у конституційному законодавстві [6].

Так, аналіз діючих в Україні нормативно-правових актів, що містять

конституційно-правові норми, дозволяє зробити висновок про недостатню ефективність існуючого конституційного законодавства в Україні. Найголовнішими причинами подібного стану системи конституційного законодавства є: колізії нормативів конституційного законодавства, неузгодженість положень, що регулюють однорідні суспільні відносини; відсутність офіційної видової класифікації законів в залежності від предмета правового регулювання (зокрема, невиділення, тобто офіційна відсутність такого виду законів як конституційні закони в системі конституційного законодавства); відсутність єдиної наукової концепції конституційного законодавства та відсутність стійкої правової культури законотворчості і недотримання ієрархії нормативно-правових актів в системі конституційного законодавства.

Відповіддю має стати перш за все систематизація законодавства. З усіх видів систематизації для конституційного законодавства найбільш оптимальною є інкорпорація. Вона є дієвим засобом збільшення регулятивної ефективності конституційного права. Крім того, в ході проведення інкорпорації у законодавця з'явиться можливість виявити і усунути законодавчі прогалини, повтори і колізії, які призводять до порушення єдності та системності конституційного законодавства. Тому, на нашу думку, інкорпорації слід приділити особливу увагу [6].

Історія конституціоналізму не знає ідеальних конституцій. Це стосується і Конституції України, в якій є і дефекти, і положення, що вимагають своєї конкретизації в чинному законодавстві. Більше того, конституція повинна вдосконалюватися і змінюватися відповідно до змін, що відбуваються в зв'язку з розвитком конкретного суспільства і держави, згідно еволюційному розвитку системи конституціоналізму.

Основний Закон держави і суспільства не може залишатися незмінним, оскільки зміни соціуму незворотні. Цим змінам повинна кореспондувати конституція. Більш того, по можливості конституція повинна їх визначати, перебуваючи на крок попереду існуючих конституційних реалій, відображаючи майбутні прогресивні

перетворення в державі та суспільстві, тобто закріплюючи певні завдання і програмні розпорядження, виходячи з цілей і принципів конституціоналізму [7].

Тоді, принцип верховенства права з урахуванням співвідношення права і закону, представлятиметься як принцип верховенства правового закону перед іншими нормативно-правовими та правозастосовними актами держави. Вища юридична сила Конституції України практично означатиме: визнання Конституції Основним Законом, ставлення держави і суспільства до конституційних принципів, положень і норм як до соціально-правових стандартів та політичної константи (постійного і незмінного чинника діяльності), відповідність Конституції всіх законів, інших нормативних і правозастосовних актів.

Висновки і пропозиції. Сучасний конституціоналізм XXI ст. вимагає глибокого усвідомлення й поваги до людини і громадянина, свободи творчості й свободи приватної ініціативи, розуміння індивідуалізму як передумови необхідної варіативності в накопиченні й витрачанні ресурсів. За умов такого ставлення до реалій Україна може сподіватися на прискорення й ефективне спрощення основних державотворчих процесів [13].

Резюмуючи історичний розвиток науково-практичної парадигми вітчизняного конституціоналізму, який має концептуальне значення для теорії та практики сучасного конституціоналізму, можна констатувати, що конституціоналізм – це поступальний процес і одночасно мета розвитку будь-якого суспільства та держави, у тому числі й України, що прагне торжества демократії у всіх її проявах [5].

Український конституціоналізм, зародження якого відноситься до другої половини XVI – середини XVII ст., пройшов тривалий і складний шлях розвитку. Процес формування вітчизняного конституціоналізму відбувався, спираючись на два фактори: досягнення європейської конституційної теорії і практики та на власний національний конституційний досвід [2].

Конституціоналізм має свої принципи, витоками яких є загальнолюдські, політико-правові цінності та ідеали, здобуті людством у процесі свого розвитку

і які, завдяки науковим розробкам, виражено в конкретних науково-евристичних постулатах. Як наукова теорія, яка постійно модернізується, доповнюючись новими рисами, що кореспондують розвитку суспільства та державно-правової практики, але при цьому вона, завдяки статичності своєї сутності та принципів, випереджає практику настільки, щоб залишатися метою, ідеалом, до якого прагне світове співтовариство та кожен народ [5].

Основною подією формування сучасного українського конституціоналізму стало прийняття Верховною Радою Конституції України 1996 р., яка проголосила людину найвищою соціальною цінністю в Україні, а утвердження і забезпечення прав людини – головним обов'язком держави [2].

Таким чином, Конституція України 1996 р знаменувала перехід до нової української конституційно-правової практики, оскільки в її основу були закладені кращі загальнолюдські традиції, політико-правові принципи і цінності. Саме це дозволяє визначати Конституцію як ядро сучасного конституціоналізму, що обумовлено, перш за все, тим, що на підставі таких принципів і цінностей вона стає носієм трьох ідеалів:

- обмеження влади держави, її органів і посадових осіб;
- запровадження механізмів і процедур здійснення владних функцій на основі демократичних принципів публічного управління і визнання людини і її основних природних прав найвищою соціальною цінністю;
- встановлення юридичних меж втручання органів публічної влади в сфері індивідуальної свободи людини.

Стратегічним напрямком формування сучасного конституціоналізму є реалізація Конституції як Основного Закону шляхом дотримання, використання та виконання конституційних норм. На якість реалізації конституційних норм впливають політичні, соціально-економічні, нормативні чинники, рівень правової культури населення та посадових осіб держави, історичні умови розвитку суспільства та інші об'єктивні і суб'єктивні обставини. За допомо-

гою громадянського суспільства держава повинна забезпечити такі умови, які б сприяли формуванню сучасного європейського конституціоналізму в Україні [2].

Список використаної літератури:

1. Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики : матеріали наукового семінару (19 червня 2020 р.) / упоряд. Н. Я. Лепіш. Львів: ЛьвДУВС. 2020. 397 с. URL : <https://ccu.gov.ua/library/suchasnyy-konstytucionalizm-problemy-teoriyi-ta-praktyky-2020>
2. Козаченко А. І. Історія розвитку конституціоналізму в Україні: Навч. посібник. Полтава: «Астроя», 2020. 217 с. URL : <http://pli.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/03/Козаченко-А.І.-Історія-розвиткуконституціоналізму-в-Україні1.pdf>
3. Козаченко А. І. Наукові погляди на проблему історії виникнення вітчизняного конституціоналізму // Теорія і практика правознавства: електр. наук. фах. вид. НЮУ ім. Я. Мудрого. 2016. № 1(9). URL : <http://nauka.jrakademy.kharkov.ua>
4. Федоренко В.Л. Конституція та конституціоналізм: сутність, сенси і взаємозумовленість. Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. 2019. Вип.2(86) с.78–92. URL : <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/186/179>
5. Крусян А. Р. Український конституціоналізм: до постановки питання про зміст та поняття. Актуальні проблеми держави і права. 2004. Вип. 22. С. 191–195. URL : <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/932/Krusian%20Ukr%20konst.pdf?sequence=1>
6. Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм: Монографія. Київ: Юрінком Інтер. 2010. 560 с. URL : <file:///C:/Users/KP/Downloads/Krusyan%20Suchasnyi%20ukr%20constitutionalism.pdf>
7. Крусян А. Р. Науково-практична парадигма конституційних перетворень в Україні. Актуальні проблеми держави і права. URL : <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://core.ac.uk/download/pdf/50593881.pdf>
8. Шаповал В. М. Сучасний конституціоналізм: монографія / В. М. Шаповал. К : Салком ; Юрінком Інтер. 2005. 560 с.
9. Терлюк І. Конституціоналізм і українська модель конституціоналізму: до проблеми формування національної державно-пра-

- вової традиції. URL : <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13295/8.pdf>
10. Андрусак Т. Здобутки українського конституціоналізму та сучасний конституційний розвиток України / Т. Андрусак // Теорія і практика конституціоналізму: український та зарубіжний досвід: матеріали учасників третьої науково-практичної конференції (м. Львів, 19 травня 2017 р.). Львів: ІНПП НУ «Львівська політехніка». 2017. С. 51–56.
11. Jurisprudence.Club URL : <https://jurisprudence.club/istoriya-prava-uchebnik/materiali-dlya-vivchennya-65938.html>
12. Кафарський В. І. Мораль і моральність в теорії і практиці українського конституціоналізму. Моральні основи права: матеріали Між нар. наук.практ. конф. (Івано-Франківськ, 16 грудня 2010 р.). Івано-Франківськ: ПЮІ ЛьвДУВС. 2010. 700 с. URL : chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/biblioteka/nauk_konf/mop_if2010_mmnpk.pdf
13. Речицький В. Про новітній український конституціоналізм. Опубліковано у часописі «Критика». URL : <https://krytyka.com/ua/articles/pro-novitniy-ukrayinskyy-konstytutsionalizm>

Shachkovska L., Tsymbal V. Issues of Ukrainian constitutionalism at the current stage of state development

The paper is devoted to analysis of constitutionalism as a political and legal system, and the challenges of formation of Ukrainian constitutionalism at the current stage of state development.

Within the research it is defined that Ukrainian constitutionalism at the present stage is characterized by partial borrowing of the ideals of liberal constitutionalism, reception of its main theses, in particular: limitation of state power and maximization of personal freedom which should be ensured, provided and protected by public authorities.

Within the global perspective there's huge experience gained in domain of maintaining the system of constitutionalism. In its' turn, the history of Ukrainian constitutionalism has deep historical roots and a long history. Ukrainian constitutionalism also has its own peculiarities. The most important of them are democracy, respect for public and private rights and freedoms. These principles have been nurtured throughout the centuries in accordance with the national character of Ukrainians, their lifestyle, values and social relations.

Necessity of deep awareness and respect to individuals, freedom of creativity and freedom of private initiative, understanding of individualism as a prerequisite for the necessary variability in the accumulation and expenditure of resources are substantiated. Given this attitude to reality, Ukraine can hope to enhance and optimize the main state-building processes.

The strategic direction for the formation of modern constitutionalism for Ukraine is implementation of the Constitution as the fundamental law through the wide implementation of constitutional norms. The quality of implementation of constitutional norms is influenced by political, socio-economic, regulatory factors, the level of legal culture of the citizens and government officials, historical peculiarities of society and other objective and subjective circumstances. With the help of civil society, the state must provide such conditions that would contribute to the formation of modern European constitutionalism in Ukraine.

At the same time, the multi-vector views of scholars towards development of constitutionalism in Ukraine indicate the need for further research in this area, including deep awareness and respect for civil rights, freedom of private initiative, understanding of individualism as a prerequisite for variability in resource accumulation and expenditure.

Key words: constitutionalism, political system, legal system, Constitution, democracy, constitutional legislation.